

НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БР.23

БИТОЛА

2020

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ БР. 23 НА
Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА
СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА
И МУЗЕЈ – БИТОЛА**

Издавач:

НУ Завод и музеј Битола

За издавачот:

д-р Мери Стојанова

Претседател на редакциски одбор:

Енгин Насух

Технички секретар:

м-р Јове Парговски

Членови на редакциски одбор:

Надежда Георгиева

Оливера Макриевска

Владо Горевски

Печати: Херакли Битола

Тираж: 300

СОДРЖИНА

Александар МИТКОСКИ ТУМУЛИТЕ ВО МАРИОВО	1
Душко ТЕМЕЛКОСКИ, Владимир КРСТЕСКИ ИСТРАЖУВАЊЕ НА ЛОКАЛИТЕТОТ ДОЛИШТЕ КАЈ СЕЛО ПРИЛЕПЕЦ – 2017 ГОДИНА	15
Александар ЛИТОВСКИ ГРЧКО-ИТАЛИЈАНСКАТА ВОЈНА И ПОЧЕТНОТО ОРГАНИЗИРАЊЕ НА АНТИФАШИСТИЧКАТА БОРБА ВО ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА НИЗ СПОМЕНИТЕ НА НАУМ ПЕЈОВ	25
Роберто ТРАЈКОВСКИ „ЕТНИЧКИТЕ АСПЕКТИ ОД МЕМОРАНДУМОТ ВО ВРСКА СО ЗАПОСЕДНУВАЊЕТО НА ГРЧКИ ПРОВИНЦИИ ВО МАКЕДОНИЈА И ТРАКИЈА ОД БУГАРИЈА“, ОД 8 АВГУСТ 1941 ГОДИНА	39
Ѓорѓи ЛАЗАРОВСКИ ПРЕРОДБЕНСКИ ОДГЛАСИ ВО БИТОЛСКИОТ РЕГИОН	47
Васко ГИЧЕВСКИ ПРОИЗВОДСТВОТО И КОНСУМАЦИЈАТА НА ХРАНА ВО БИТОЛСКИОТ САНЦАК, 1879-1912 ГОДИНА	59
Стефан КАРАЏОВСКИ УНГАРЦИТЕ ПОМЕЃУ МИТОТ И ИСТОРИСКАТА ВИСТИНА	67
Мери СТОЈАНОВА ИЗБОР НА МЕСИНГАНИ И БРОНЗЕНИ ПРЕДМЕТИ ОД ЕТНОЛОШКАТА ЗБИРКА НА НУ „ЗАВОД И МУЗЕЈ“ – БИТОЛА	73
Ефросинија ПАРЕВСКА СИМБОЛИКА И ЗНАЧЕЊЕ НА ДВА ПРСТЕНИ ПЕЧАТНИЦИ ОД СРЕДИНАТА НА 19 ВЕК, ВО БИТОЛА	85
Лилјана НЕДЕЛКОСКА РОДНОКРАЈНО МУЗИЧКО ТВОРЕШТВО И ГРАДСКИОТ МУЗИЧКИ ЖИВОТ НА ПРИЛЕП (Од Атанас Бадев до денес)	93
Весна БОШЕВА РУСОВСКИ ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈА И СТРУЧНО УСОВРШУВАЊЕ НА БИБЛИОТЕКАРОТ ВО МУЗЕИТЕ ЗА ПОТРЕБИТЕ НА КОРИСНИКОТ	111

Соња СТРЕЗОСКА ВЕЛЈАНОВСКА ОДГЛАСОТ ВО СТРАНСКИОТ ПЕЧАТ НА ПРОЕКТОТ “СКОПЈЕ 2014“	119
Биљана ТЕМЕЛКОСКА СПЕЦИЈАЛИЗИРАНИ БИБЛИОТЕКИ	135
Оливера МАКРИЕВСКА ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКА ЕВОЛУЦИЈА НА ИКОНАТА КАКО РЕЛИГИОЗЕН И ИСТОРИСКИ ПРЕДМЕТ	145
Паре ЗАРЕВСКА ПРИКАЗ НА МОНОГРАФСКА ПУБЛИКАЦИЈА „ВИЗАНТИСКА КЕРАМИКА“ ОД КЕН ДАРК (DARK KEN, BYZANTINE POTTERY, CHARLESTON, 2001)	159
Мимоза ХРИСТОСКА ИКОНИ ОД МАНАСТИРСКАТА ЦРКВА СВЕТИ ИЛИЈА СЕЛО МЕЛНИЦА, МАРИОВО	175
Весна Калпаковска ПОЧЕСЕН НАТПИС НА ФЛАВИЈА ОД СТИБЕРА, КЕРКА НА ГРАДОТ	185
Зоран АЛТИПАРМАКОВ, Весна КОЧАНКОВСКА ЗАКЛУЧНИ КОНСТАТАЦИИ ОД КОНЗЕРВАТОРСКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА АРХИТЕКТУРАТА И КОНСТРУКЦИЈАТА НА ЦРКВАТА „СВ.ГОРГИ“ ВО С.КУРБИНОВО	193
Ана МЛИНАР, Викторија МОМЕВА АЛТИПАРМАКОВСКА, Душан СТРГАР, Естела РАДОЊИЌ ЖИВКОВ ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И ПРЕПОРАКИ ОД ОДРЖАНИОТ VIII СИМПОЗИУМ* НА ЕТНОЛОЗИ-КОНЗЕРВАТОРИ од Македонија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија и Словенија, одржан во Битола, 2- 4 Октомври 2019 година „УПРАВУВАЊЕ СО КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО: ОД ВАЛОРИЗАЦИЈА ДО ИНТЕРПРЕТАЦИЈА“	213
Владо ГОРЕСКИ ГАЛЕРИЈАТА НА СОВЕРЕМЕНАТА ЛИКОВНА УМЕТНОСТ ИЛИ КРАТКА ИСТОРИЈА НА БИТОЛСКОТО СЛИКАРСТВО - ПРВ ДЕЛ НУ ЗАВОД И МУЗЕЈ – БИТОЛА	223

**Почитувани читатели,
Почитувани колеги,**

Пред нас е новото издание на „Зборник на трудови“ кое како и години наназад така и овој пат ќе понуди автентични материјали и нови сознанија од областа на историјата, заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, како и од музеологија, етнологија, фолклористика, археологија, историја на уметноста, епиграфика....

Како дел од издавачката дејност на Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј – Битола оваа едиција претставува стручно и научно списание кое е интересно четиво како за стручната така и за пошироката јавност. Во него се поместени трудови на наши колеги од редот на вработени во оваа институција, но и трудови на колеги кои работат во различни сфери во културните и научните институции ширум републиката.

Традиционално „Зборникот на трудови“ го носи зачуваното графичко решение на корицата како препознатлив печат на ова издание, додека во самата едиција ќе ги најдете поместени и инструкциите за авторите, со цел да информираме за тоа како треба технички да се подготвуваат статиите за да го заслужат своето место во некој иден ваков број.

Како и секое претходно, и ова издание го испраќа својот апел до сите колеги и научни работници и во иднина да се пријавуваат со свои стручни и научни трудови до редакцискиот одбор со цел истите да бидат презентирани во јавноста. Престедателот и техничкиот секретар на овој одбор во текот на целата година стојат на располагање за прифаќање на трудови, но и за секаква асистенција во врска со аплицирањето за учество во Зборникот.

Претседател на Редакцискиот одбор

Енгин Насух

в.д.Директор

д – р Мери Стојанова

Лилјана НЕДЕЛКОСКА¹

РОДНОКРАЈНО МУЗИЧКО ТВОРЕШТВО И ГРАДСКИОТ МУЗИЧКИ ЖИВОТ НА ПРИЛЕП (Од Атанас Бадев до денес)

***Апстракт:** Прилеп од секогаш бил музички град, во кој пропратно со шегата и смеата како главен белег на прилепчани, музиката била исто така дел од секојдневието. Во Прилеп од секогаш се одвивала релативно богата музичка активност. Сознанието за уметничката вредност на нашата народна музика, изразено со желбата да се зачува и да се прикаже надвор од границите на нашиот народ, како автентичен национален производ, го среќаваме уште кон крајот на 19 век, кај прилепските дејци. Свеста за значењето и улогата на роднокрајното музичко творештво во будуњето на националното сознание сè повеќе се развива, поттикнувајќи значителен број културни дејци кон собирање и издавање на фолклорни материјали, во тој ред и на мелографирани напеви. Од Атанас Бадев, па сè до денес трудот на прилепските музички дејци е незаменлив придонес во ризницата на македонската духовна култура како вредност по себе, начин на опстојување на овие простори и како база за надградба во сите идни творечки потфати на поколенијата. Исто така, нема а да не ги спомнеме видовите на градски музички оркестри и видовите на музика во Прилеп, имињата на познатите музички дејци, фолклорно-уметнички фестивали, како и традиционалните форми на градскиот забавен живот како последица на поттикот од богатата музичка лезеза.*

***Клучни зборови:** Прилеп, народна музика, автентичен национален производ, прилепски дејци, Атанас Бадев, роднокрајно музичко творештво, фолклорни материјали, мелографирани напеви, фестивали, градски музички оркестри, традиционални форми на градски забавен живот.*

Меѓу првите градови во Македонија, во првата половина на XX век, па наваму, во кој се одвивал богат музичко традиционален живот бил градот Прилеп. Тоа е тесно поврзано со познатите „Прирачници за Прилепски панаѓури“ кои својот врв го достигнале во периодот од 1853-1875 година, на кој присуствувале и до илјада трговци од Европа и од Блискиот Исток. Сето ова позитивно рефлектирало на градската традиционална култура.

¹М-р Лилјана Неделкоска, библиотекар, НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Прилеп, ул. „Александар Македонски“, бр.142, Прилеп, адреса на живеење: бул: „ГоцеДелчев“ бр. 106, Прилеп, е-пошта: liljananelkoska10@yahoo.com

АТАНАС БАДЕВ (1860-1908)

Би направиле основен превид и големо непочитување доколку говориме за музичкото минато на Прилеп, а да не го истакнеме името на првиот високо образован музичар не само во Прилеп туку и во Македонија. Тоа е композиторот Атанас Бадев (Каракаш, 1970: 9).

Атанас Бадев е роден на 14 јануари 1860 год., во Прилеп, во семејство на прилично заможен трговец. Во прилепското училиште, учители му биле Никола Ганчев Еничерев и Јосиф Ковачев. Се школувал во Србија и Русија, а потоа ги основал првите учителски школи во Штип и Прилеп каде што применувал помодерни методи во наставата поткрепена со печатени прирачници за учениците (Кантарциев, 1979: 229-249). Псалтирско пеење Бадев учел кај Коте Пазов, а потоа кај Георѓи Смичков, еден од првите македонски мелографи, познат црковен певец и учител. Историјата на културата на музичката активност на Атанас Бадев била сестрана. Покрај пишување духовни композиции, тој бил хорски диригент, професор и организатор. Тој може да се смета за прв етномузиколог во Македонија бидејќи тој првпат се зафаќа со особеностите на музичкиот фолклор во Македонија, на теоретско-научен начин да ги презентира со рефератот „За фолклорот и неговите особености во Македонија“, а се занимавал и со собирање народни песни. Посебно е значајна работата на Бадев врз проучување на македонскиот музички фолклор. Од неговата студија „Нотна тетратка“ може да се заклучи дека Бадев е еден од првите теоретичари којшто има на ? постоењето на сложени асиметрични метрички групации во македонската народна музика: $7/8(4+3)$, $9/8(2+3+4)$, $11/8(3+2+2+2)$. На првиот музички конгрес во Софија, во 1904 год., Бадев поднесува и реферат за метричко-ритмичките карактеристики на македонскиот фолклор. („За фолклорот и неговите особености во Македонија“). Тоа е прв приказ од овој вид на македонска музика. Компонирал главно вокални дела, световни и духовни. Зачувани е само тетратката/прирачникот „Упражнения по црковното пение“ и „Златоустова литургија“, печатена во 1898 год.

Атанас Бадев и неговата „Златоустова литургија“

Делото на Бадев сè уште не е доволно проучено. Познати се сите главни моменти од неговиот живот, како и основните насоки на неговата творечка активност. На виделина е и еден дел (досегашните проучувања нè уверуваат дека станува збор за поголемиот дел) од неговите композиции, меѓу кои Литургијата според Јован Златоуст и се открива како најзрело остварување. Најразвиените напеви од оваа литургија повеќепати се изведени кај нас, снимени на радио и на плоча?. Освен тоа по повод одбележувањето на 70-годишнината од смртта на композиторот во Македонската академија на

науките и уметностите, кон пригодниот говор на академикот Тодор Скаловски хорот на Радио Телевизија Скопје исполни и неколку обработки на народни песни од Бадев. Никулците на неговото творештво, пак, што го негуваат Бадев и неговите современици, се поврзани со усвојување на западноевропската музичка писменост и култура во Македонија, што наоѓа виден одраз во оформувањето на така наречената **градска песна** (Ортаков, 2004: 21).

ОРКЕСТРИТЕ И ДИРИГЕНТИТЕ ВО ПРИЛЕП

Граѓаните во Прилеп, особено внимание обрнувале на **блех-оркестрите**, како по нивната бројна застапеност така и по уметничкиот квалитет. Ѓеорѓи Трајчев презентирајќи го Прилеп во политичко, просветно, историско и друго видување во периодот пред Балканските војни, иако кратко, дава драгоцен податоци за спортскиот и музичкиот живот и амбиент во кои тие се одвивале. Во тој период, по иницијатива на учителот Илија Атанасов, во 1909 год., прилепската младина го формира јуначкото друштво „Златов врв“. Друштвото донесува свој устав, знаме и униформа за јунаците со капи од бела кожа и црвено-бели ленти низ рамото. Претседател на друштвото е Илија Атанасов со својот помошник, учителот Танев. Истовремено друштвото се здобива со музика од 12-13 инструменти со вредност од 80 лири. За да се добие поголем ефект се соединуваат оркестарот и музиката и се добива комплетен оркестар од 40 музички инструменти. Првиот капелник на тогашниот **блех-оркестар** во Прилеп бил Благоја Стојкоски (1913-2000) диригент на дувачки инструменти. Во 1924 година, блех-музиката повторно е организирана со поквалитетни музичари и повисоки интерпретации.

Наредниот оркестар го основал и со него раководел **Ѓеорѓи Шабаноски-Даскалот**, учител во основното училиште. Тој оркестар дејствувал во составот на Соколското друштво. Овој состав на музичари непрекинато работел сè до 1928 год. Следната 1929 год., Ѓеорѓи Шабаноски формира блех-оркестар во кој членувале млади музичари. Во оркестарот свиреле работници, занаетчии, трговци и др. Овој оркестар се одржал сè до 1934 год. По смртта на Ѓеорѓи Шабаноски, 1935 година, се формира нов состав на Соколски блех-оркестар со кој раководел **Аспарух Корубиноски**. (Џимревски, 2005: 237)

Една од значајните личности за развојот на музичкиот живот во Прилеп меѓу двете светски војни е **Ѓеорѓи Шабаноски-Даскалот** (1900-1935), по професија учител, а во душата искрен и даровит музичар. Тој самоуко го совладал нотното писмо, свирел на повеќе инструменти, музички ги описменувал, држел часови на инструменталисти, бил диригент на повеќе оркестри. Во тоа време луѓето, главно, биле сиромашни, а поседувањето на некој музички инструмент бил недостижен и скап потфат. **Шабаноски** го красела амбициозноста изразена преку педантно отсвирената партитура од секој музичар во оркестарот.

Прв оркестар од Ѓорѓи Шабаноски-Даскалот

Ѓорѓи Шабаноски-Даскалот

Крајно обземен од музиката, тој ги држел пробите подолго од дозволеното, па инструменталистите често реагирале. Но, Ѓорѓи Шабаноски иако по душа бил многу благороден човек, не отстапувал од замислената концепција на замислената музичка интерпретација. Тој е автор на „Прилепскиот марш“ што претставувало звучно авизо на градот Прилеп. Се занимавал и со препишување на штимови, а веројатно правел и пригодни аранжмани за оркестрите со кои диригирал. Како што ќе речел неговиот син: „Татко ми трчаше бесплатно од оркестар до оркестар, тој го жртвуваше семејството за музиката, постојано беше отсутен од дома. На татко ми не му дај леб, дај му музика. Тој за музиката живееше и за музиката умре“. Оваа кратка биографија ни го открива искреното во душата на секој вистински уметник, вклучувајќи го и **Ѓорѓи Шабаноски** (Џимревски, 2005: 238-239).

Првите прилепски оркестри се формирани во 1924 година, и егзистирале по 2-3 години. Тие биле составени од 6-7 изведувачи, а подоцна се формирани и првите поголеми оркестри кои броеле и до 20-тина членови. Оркестрите, најпрво биле формирани низ градските маала. Ги имало во Варошко маало, на Ридот, во Ѓогдере... Во составите на оркестрите, најчесто биле застапени виолините, мандолините, гитарите, бисерниците и други музички инструменти. Во градот постоел и мандолински оркестар, со кој раководел учителот Ѓорѓи Шабаноски. Во Прилеп постоеле и три тамбурашки оркестри. Иако во тоа време немало музичко училиште, сепак виолината, мандолината, примот и гитарата биле присутни низ прилепските куќи, особено во берберниците. Низ селата доминирале гајдата, кавалот и други народни инструменти. Само 3-4 семејства во Прилеп во своите куќи имале клавир. Првиот клавир бил купен во семејството на Напевци, а потоа тој луксуз си го дозволиле и Благоја Гугучески, Петре Спасески, Ицко Бомбол и Гимназијата. Во Прилеп имало и три **блех-музики**. Тоа биле **Монополската, Соколската и Железничарската**.

*Прилепски, дувачки железничарски оркестар
Диригент: Ѓорѓи Шабаноски, Прилеп 1930 год.*

Железничарската блех-музика била составена од 23 члена со капелникот, работници и службеници-железничари од прилепската секција. Овој блех-оркестар учествувал на собири и манифестации, организирани од железничката секција во Кралството Југославија. Тие биле облечени во цивилна облека, носеле железничарски капи со амблем. Овој блех-оркестар згаснал со постоење во 1936 година, кога ја затвориле и ложилицата на Прилепската железница.

Во 1930 година, на иницијатива на работникот **Аспарух Корубиноски**, во Монополот било формирано музичко-пејачкото друштво „Монопол“. Членови на ова друштво биле работници и работнички од Монополот. Аспарух Корубиноски организирал и театарска секција при друштвото, набавил околу 30 музички инструменти, а во 1934 година, формирал и блех-оркестар. Со овој оркестар најпрво раководел тој, а подоцна бил заменет од Алберт Храше, родум од Австрија, а во Прилеп дошол од Крушево. Овој блех-оркестар постоел до 1941 година, а имал концерти и приредби во Крушево, Кавадарци, Битола... Во просториите на Монополот редовно биле организирани игранки за вработените во празничните и неделните денови.

Монополски тамбурашки оркестар - Прилеп

Работничката културно-уметничка група АБРАШЕВИЌ(1934-1939) основана е во 1934 година од младинци, припадници на СКОЈ. Имало неколку секции: мешан хор, оркестар од усни хармоники, драмска и рецитаторска секција и дувачки оркестар. Раководител на хорската секција и на оркестрите бил **Аспарух Корубиновски** (1910-1972), со драмската секција раководел Киро Сале, со рецитаторската Трајко Бошковски-Тарцан, а литературната дружина ја водел Миле Корубин. Сепак, основната задача на групата била партиската работа со која, исто така, раководел Миле Корубин. Репертоарот на секциите најчесто се состоел од македонски народни песни и песни со револуционерна содржина (<https://www.oldprilep.com/prilepski-orkestri/>).

Соколската музика и оркестри се поврзуваат со ликот и делото на **Благоја Стојаноски-Капелникот**. Со голема умешност свирел на сите дувачки инструменти за кои предавал во музичкото училиште. Желбата да научи нешто повеќе го одвела во Риека, каде што за неколку години ги совладал тамбурашките инструменти. По враќањето во Прилеп ги оформил тамбурашките оркестри при Монополот и фабриката „Борка Левата“, а набавил и инструменти со кои формирал цез- оркестар.

*Прилепска соколска музика
Диригент: Ѓорѓи Шабаноски, Прилеп 1925 год.
Чалгиската музика во Прилеп*

Во 1955 година, за првпат е изведена оперетата „Мамзел Нитуш“ во која учествувал заедно со колегите и учениците од музичкото училиште. Овде, Благоја Капелникот се покажал во најдобро светло како виртуоз на виолина. Со неговиот оркестар ги свиреле повеќето парадни и погребни маршеви, а не застанувале и популарните мелодии на игранките, организирани во поранешна Соколана и Офицерскиот дом на ЈНА. За време на погребот на Методија Андонов-Ченто, властите не дозволиле да свири оркестарот на

Капелникот, но набрзо потоа била издадена директна наредба со која оркестарот морал да свири на погребната процесија. За време на неговата богата музичка кариера, Благоја Стојкоски-Капелникот соработувал со тогашните видни музичари како Илија Николоски-Луј и други. Од големиот број музички образовани ученици кои ги оставил попознати се Блага Петрска и Симон Беличанец (<http://www.oldprilep.com/blagoja-stojkoski-kapelnikot>).

„Под чалгија, денес, пошироко во Македонија се подразбира следното: инструментална музичка група со точно неодреден број на музичари и инструменти, во чиј состав (освен кларинетот) влегуваат инструменти кои потекнуваат од персиско-арапската традиционална музичка култура“ (Џимревски, 1985: 7-8). „Со мали отстапувања во составите, чалгијата во Македонија била составена од следните инструменти: една или две виолини, во народот познати како ќеманиња, еден, ретко два кларинета, во народот познати како грнети, еден ут, една лаута, еден канон, едно дајре или една тарабука“ (Џимревски, 1985: 7-8). Како што вели Џимревски, чалгиската традиција претставува влијание од старата исламска, музичка култура која во македонската секојдневна практика живеела со векови, трансформирајќи се и добивајќи свој специфичен звучен дијалект. Овие трансформации придонеле, чалгијата во Македонија да изгради сопствен музичко-стилски израз кој на некој начин „избегал“ од основните музички карактеристики што биле под влијание на исламската музичка култура. Тој прави и паралели меѓу звучните особености на: чалгијата во Македонија, индиската инструментална музика и турската музика укажувајќи на звучните разлики. Вели дека кај исламската музичка култура е видлива употреба на четврттонски и тричетврттонски интервалски растојанија, кои не се карактеристични и не се толку употребени кај македонската чалгија. Констатира дека меѓу македонското христијанско население, чалгиите свиреле многубројни ора, а нивното именување не откривало многу за нивното потекло или, пак, на која етничка група биле наменети.

„Анализирајќи ги карактеристиките на структурите на формите, сознавме дека чалгиската традиција во Македонија изобилува со вонредно богата инспиративна музичка содржина и форма, која се базира на логично, естетско и традиционално обликување на народните ора и инструментални мелодии“ (Џимревски, 1985: 42). Ориенталниот призвук што останал од Османлиската Империја, како во другите градови во Македонија така и во Прилеп се манифестира со звуците од чалгијата. Дека чалгиските состави биле многу присутни во градот ни говори податокот на Ѓеорѓи Трајчев кој истакнува дека меѓу другите занаети е регистриран и „чалгискиот занает“. Прилепската чалгија која, главно, ги придружувала свадбените обичаи на овој град, била составена од 1-2 виолини, лаута и дајре. Но, во една фотографија од 1910 година, на една еснафска прослава среќаваме инструментален состав кој претставува збогатен или иновирани звук на постојаната прилепска чаршија. Имено, на фотосот се присутни инструментите дајре, лаута,

виолина, кларинет и фисхармоника. Ваквите чалгиски состави малку биле познати во Македонија, особено со присуство на фисхармониката во чалгиското созвучје (Џимревски, 2005: 240).

Прослава на мајсторот еснаф од Прилеп, 1910 год. Во манастирот „Трескавец“. Веселбата ја придружувал чалгиски состав. На левата страна е присутен дајреџија и лаутџија, а на десната виолинист, кларинетист и долу фисхармоника

Дека прилепчаните биле наклонети и кон традиционалното инструментално музицирање уште од крајот на XIX и почетокот на XX век, ни говорат многу податоци. По иницијатива на учителите А. Тошев и Д. Беќаров и во согласност со градските виолинисти (чалгации) **Коце Ѓорев (берберот)** и други љубители бербери младинци од еснафот, се во основа мешан (дувачко-гудачки) оркестар во кој имало виолини, флејти, а подоцна и контрабас. На почетокот, повеќе од членовите свиреле практично-самоучки бидејќи не знаеле ноти, а подоцна се усовршуваат и свират разни дела по ноти. Така уредениот оркестар бил во училишната припадност и свирел на сите позначајни училишни свечености и празници: актови, утра, претстави, пречекување на валии и др. Закупувањето на инструментите било со комитски пари, кои подоцна откако оркестарот се здобил со свои парични средства биле вратени. Подоцна, диригентството го презел Коце Берберот и го продолжува раководењето до 1909 година. Како звучно сведоштво од времето кога Коце Ѓорев-Берберот бил активен организатор на музичкиот живот во Прилеп, во почетокот на XX век, и до денес останала да се пее песната „Коце берберот-чалгацијата“ во изведба и интерпретација на прекрасниот глас на Јонче Христоски. Жив сведок на градскиот музички живот во минатото на Прилеп беше и ведриот и благороден Борис Бошкоски-Тугунџија, истакнат музичар кој свирел на повеќе жичени музички инструменти и хармоника. Дека музиката претставува божја дарба и своевидна магија во определувањето на професијата, Борис раскажувал и илустрирал дел од својата биографија.

„Прво бев кондурација¹ главен, ама ме влечеше свиркава, прејдов на бербер и се преглавив.

Прво кондурација мајка ми ме даде. Имавме овде во комшииве кондурација, ама ме влечеше свирењево. Ко ќе слушнев свадби да свират негде, јас ќе одев таму, цела ноќ ќе седев и ќе ги слушав чалгиите. И ко ќе поминев кај берберниците, оти тогаш по берберниците се свиреше, оти тогаш Прилеп броеше 17-18 000 становника, а бербери имаше околу 60 дујќани, е сеа немаа работа тие и шо праеја, свиреа да го отепаа времето или да привлеча муштерии. И ко ќе поминев крај берберниците вака душава ми трепереше. Ах, оти не сум бербер, будала отидов кондурација. И избегав од кондурација, отидов се главив на бербери. Таму инструменти: мандолини, гитари, примови, сè. Во секоја берберница сè по нешто имаше. „Берберниците не само во Прилеп туку и во цела Македонија, претставувале сврати-лишта или матици на музикалните луѓе, кои во слободното време доаѓале ги земале инструментите што биле закачени по сидовите и си свиреле од срце за срце.

Како резултат на долгогодишното искуство на г-дин Борис, ја чуваме народната изрека: „Музичарите и попоите пееме за пари, а другите сите плача за пари“, изрека која и денес не ја изгубила својата длабока мудра и секој-дневна смисла.

Во Прилеп, меѓу двете светски војни, не постоеле статусно организирани музички друштва. И тие спонтано организирани музичко-инструментални состави биле на маалско ниво. На пр.во одредено маало како што е „Варош“ самоиницијативно се здружувале 7-8 музички надарени поединци, кои си купувале музички инструменти и во слободните часови вежбале и свиреле за свое задоволство, или се појавувале на некој празник, свадба, забава или игранка. Ваквите маалски градски инструментални состави придонесувале за угледот и афирмацијата на традиционалната култура на строго локално ниво. Единствено во Прилеп, постоел берберски инструментален состав кој работел извесно време и настапувал во Соколскиот дом. Бидејќи салата на Соколаната била поголема, а споменатите жичени инструменти биле без електрично озвучување, не можеле да се чујат во секој дел на салата и да ја добијат потребната акустичност. Во споменатиот состав се вклучила и хармониката која битно влијаела за поголем звучен интензитет. На репертоар биле застапени ора како на пр.: „Пајдушкото“, „Се продава Бела Маца“ (ороводна песна), „Радикалката“, „Девојачко оро“, „Мангупско коло“ и други, но покрај ората се свиреле и играле Штраусови валцери, танга, фокстроти и сите модерни игри што се танцувале во двојки (Цимревски, 2005: 240-242). „Чалгиските состави се плод на градската музичко-фолклорна

¹ „Главен“ - претставува стар лексички израз, што означува вработување, односно чирак кој работи да го научи занаетот.

традиција која, најверојатно, се појавува кон крајот на XVII век, а својот потполн творечки подем го доживува во XIX и XX век“ (Џимревски, 1985: 12).

Музичари кои оставиле трајни сеќавања од минатото на Прилеп се: **Борис Бошковски-Тутунџија**, кој рекол: „Кога свириш, прво за себе свириш“ или „Виолината е кралица на инструментите“, **Благоја Плачковски** кој свирел мандолина, **Киро Шишко-кројач** кој свирел соло и прекрасно придружувал на гитара, **Киро Небреклија**, соло гитара и виолончело и др. Со изработка на одредени жичени инструменти во Прилеп се занимавал дограмаџијата **Багески**, но не ни е познато каков бил квалитетот на неговите изработки.

Како одблесок на активниот живот во Прилеп, со својата масовност се истакнувал тамбурашкиот оркестар на монополот и оркестарот на гимназијата кој се користел за организирање и придружба на разни уметнички приредби и забави. Во знак на трајно сеќавање кое е меморирано кај постарите прилепчани од пред втората светска војна, па сè до седумдесеттите години на XX век, е групата „**Шиндевци**“ која настапувала по разни локали и со разновиден репертоар. Целиот текст посветен на традиционалниот музички живот на споменатиот град, претставува кратко резиме на она што се случувало некогаш а исчезнало денес (Џимревски, 2005: 243).

Оркестар „Шиндевци“ - Градска кафана, 1973 год.

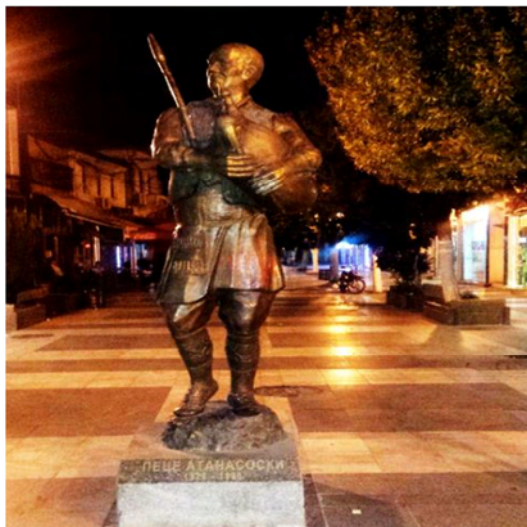
Пеце Атанасоски и неговата улога за фестивалската традиција

Пеце Атанасоски е роден на 25 октомври 1926 година, во село Долнени (во близина на Прилеп). Според сведоштвото на неговата ќерка Весна Атанасоска-Вучиќ, Пеце Атанасоски од раното детство растел со звукот на изворните народни инструменти зурлата, тапанот, гајдата, односно со звукот и мелосот на народното изворно творештво. Повеќето од мажите во неговата фамилија биле добри свирачи на кавал, шупелка или гајда, а самиот Пеце Атанасоски научил да свири гајда на 8/9 -годишна возраст, од постариот брат Цветан Јанковски“ (Атанасоска, 2016). Во неговиот крај с. Долнени, присуството на гајдата и изведбите од страна на гајдаџиите биле

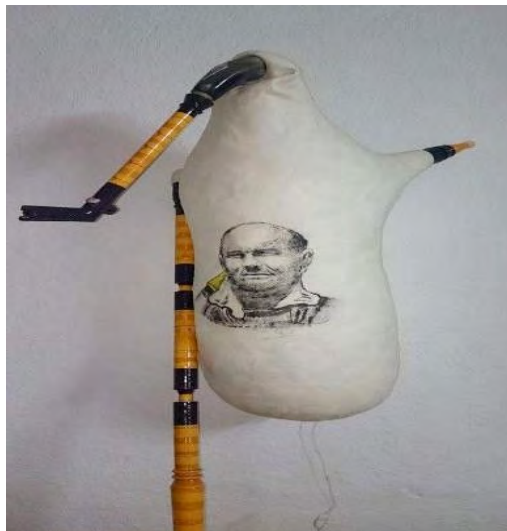
мошне распространети на различни домашни и верски свечености, прослави и празници. Пеце Атанасоски од повозрасните гајдаџии, покрај тоа што учел и ги надградувал своите музички и музичко-технички изведувачки способности, тој научил и да го негува духот на гајдаџијата како дел од народот, што најмногу придонесувало за зачувување на инструменталната, хорската и вокалната изворна, народна традиција. Гајдата како инструмент, најчесто својата примена ја наоѓа како соло инструмент, па затоа и народниот уметник Пеце Атанасоски, во текот на целиот свој живот многу одговорно, совесно и сериозно ја прифатил својата примарна улога како гајдаџија. „Бидејќи животот во с. Долнени во тоа време бил доста тежок, а и неговото семејство немало можности да ги задоволи потребите на сите свои деца, Пеце Атанасоски, во 1948 год., заминува за Скопје и се вработува како секретар во фабриката „Црвена ѕвезда“. Меѓутоа, сè уште неговите срце, љубов, душа и желба биле нааклонети кон фолклорното изворно, народно творештво“ (Атанасоска, 2016). Како надарен играорец, преку орото ја положува аудиџијата и за прв пат започнува професионално да се занимава со фолклорот во редовите на Државниот ансамбл за народни песни и игри (Тодевски, 2004: 15-16). Во првите години од востановувањето и дејноста на Државниот ансамбл за народни песни и игри, народниот уметник Пеце Атанасоски се вработил како играорец. Животот исполнет со големи предизвици и непредвидливи случувања, му овозможил на Пеце Атанасоски да го согледа и да го почувствува значењето и непроценливото богатство на македонскиот народен, изворен фолклор како неизоставен дел од културниот идентитет на македонскиот народ. Долгогодишното искуство на сцената како играорец, во Државниот ансамбл на народни песни и игри, самостојните интерпретациски изведби на гајдата, освојувањето на наградата „Златна гајда“ на натпреварот во Ериче (Италија), одржувањето на Семинарите за македонското изворно, народно творештво во Отешево и одржувањето на предавања на песнопојното, ороводното и инструменталното народно, изворно творештво ширум светот, како и формирањето на Оркестарот на народни инструменти во Скопје, го поттикнале народниот уметник Пеце Атанасоски на размислување за востановување **фестивал** на народни инструменти и песни во својата земја.

Кон крајот на 1972-та и почетокот на 1973-та година, Пеце Атанасоски го формира споменатиот фестивал. Тој бил свесен дека македонското изворно, народно творештво, во поголем број фолклорни групи, ансамбли, културно-уметнички друштва и манифестации, се манифестираше во посовремен облик, па оттука е и идејата за фестивалот. Пеце Атанасоски добил поддршка и од Никола Гарбески (повеќегодишен секретар на Културно-просветната заедница во Прилеп), од општинските структури и работните организации, од Републичката културно-просветна заедница, додека на стручен план најпотребната и најблиска соработка ја имал од етномузикологот Живко Фирфов. Замислата на Пеце Атанасоски за фестивалот била да се одржува на празникот на селото, Спасовден, во с.

Долнени, точно на местото Рудина којашто тој ја доживувал како културно светилиште, односно како амфитеатар од каде што звукот на народните изворни инструменти (зурла, тапан, гајда, кавал, кџане, тамбура) ќе се отвори, ќе заечи и ќе продре низ широкиот отворен простор. Тој често велел: „големо е задоволството да гледам како секоја година луѓе облечени во народни носии, убави како икони, шетаат со своите инструменти на прекрасната Долненска зелена рудина...“ (Тодевски, 2004: 32). Според сведоштвата на Весна А. Вучиќ „на 9-10 јули, 1973 година, викендот по Спасовден, Пеце Атанасоски ги собрал гајдациите од с. Долнени и организирал „Фестивал на гајдата“ каде што го одбирале најдобриот гајдаџија во селото (Атанасоска, 2016).

Споменик (Стара чаршија)

Гајдата на Пеце Атанасоски

ГРАДСКАТА ПЕСНА

Новосоздадените поволни услови во македонските урбани средини и стапувањето на сцена на младото македонско граѓанство во минатите векови, довеле до појавата на така наречената „градска песна“. Градската песна со својот стил и тематика, јасно ги определува суштествените разлики меѓу класната групација. Така, композицијата на прилепчанецот Димзов, напишана со неумска нотација, која се чува како ракопис во прилепскиот музеј, иако е пишувана врз црковен текст и има претензии да биде музички возвишена, безвременска и несекојдневна, во најголема мера е инспирирана од градската песна на Прилепскиот Регион, од XIX и почетокот на XX век. Автентичниот национален, музички продукт го среќаваме кај прилепските дејци кои се вбројуваат меѓу пионерите на македонската мелографија: **Александар Конев**, **Ѓеорѓи Смичков** и **Тодор Гавазов**. Осврнувајќи се врз мелографската работа на споменатите културни дејци, некогашниот учител во Прилеп-Никола Ганчев Еничаров запишал: „Песните собрани од Марко

Цепенков и нотирани од прилепските музичари Тодор Гавазов и Александар Конев, претставуваат една блескава китка, на која мнозина можат да завидат“.

Александар Конев е роден на 15 февруари 1867 година, во градот Прилеп. Помеѓу 1899 и 1901 година, бил учител во градот и бил раководител и диригент на црковниот хор во улиштето. Во книгата XIX на „Колекција на народни движења, наука и литература“, Александар Конев првпат ги објави белешките на 33 народни песни од Прилепско, како и текстовите на старите арии „Кузман Кареман“ (слушаше Бојана Д. Поп-Дамјанова од Бат), „Спиро Царнеиуцхучук? Сулејман“ и „Бафтир Булиукбаши Георги Лајоз“ (го слушаше Јордан Ордан од книгата за песни на селото Вепрчани, Мариово). Александар Конев е еден од првите музички фолклористи (мелографи). На крајот на XIX век, се преселил во Пазарцик каде работел како учител и водач диригент на црковниот хор.

Тодор Гавазов (II пол. на XIX век)-македонски мелограф и музички деец. Од седумтемина први македонски мелографи на народни песни, од крајот на XIX век. Гавазов мелографирал најголем број напеви. Трудовите на македонските мелографи се печатени во софискиот „Сборник за народни умотворбнија“ (1890-1900) (<http://www.oldprilep.com/pocetocite/>).

Современата композиција и врвните дострели на композиторот Властимир Николовски

Властимир Николовски (Прилеп, 20. XII.1925-Скопје, III.2000) е еден од најплодните македонски автори на XX век. Создаде околу 140 творби за најразлични состави. Особено маркантни се неговите вокално-инструментални композиции (ораториуми, кантати) и неговите оркестарски дела. Сепак, највисоките творечки дострели ги остварил на полето на хорската музика и во делата во кои доминира човечкиот глас. Во целото свое творештво, Николовски се инспирирал од фолклорот. Неговото композиторско кредо е дека треба да се одбегнуваат радикалните постапки на музичката авангарда од XX век, бидејќи тие се само израз на творечката немоќ и стерилност. Токму затоа неговиот музички јазик е умерен, експресивен, со потпирање на духовното и фолклорно поднебје на Македонија. Се занимавал и со публицистика. Напишал над 30 статии во кои обработува проблеми, главно сврзани со македонското музичко творештво. Во текот на својот богат живот извршувал многу стручни и општествени задолженија (директор на

Операта, декан на ФМУ, претседател на СОКОМ итн). Во 1981 година, е избран за редовен член на МАНУ. ДЕЛА: Сердарот. Кантата (1963), ораториуми: Клименту (1966), Кирилу (1969), Непокор (1979), три симфонии (1957-1975), Концерт за пијано и оркестар (1978), Концерт за виолина и оркестар (1987), По патиштата-вокален циклус (1969), Црнила-за глас и гудачи (1984) (<http://manu.edu.mk/teams/>).

Нина Спирова (предводник на забавната музика)

Нина Спирова е еден од легендарните македонски женски вокали и една од првите македонски женски изведувачи на забавна музика. Со својот чист, кадифест глас остави трајни вредности, музички записи на неколку забавни мелодии кои станаа евергрини, како и бројни бисери на македонската народна музика. Таа е скромна, ненаметлива, повлечена, со многу малку, речиси ништо познато од нејзиниот приватен живот, со однесување несвојствено за пејач- звезда со таков потенцијал. Имајќи ја предвид, пред сè, животната доба, веројатно засекогаш се повлече од естрадната сцена и е дел од музичкото минато.

Спирова е родена во Прилеп, Македонија на 26.10.1938 година, а почина 2020 година. Исполнувала и снимила голем број познати хитови од светски автори, како и обработки на македонски народни песни. Сепак, и според нејзините почитувачи и според музичките стручњаци, главен белег оваа пејачка остави во забавната музика. Ќе останат како трајни вредности нејзините интерпретации на „Бог да бие кој прв спомна“, „Пилето ми пее“, „Не си го продавај Кољо чифлигот“, „Судбо моја судбино“, „Зајди зајди“, „Кажи кажи либе Стано“ и др (<https://mk.wikipedia.org/wiki/>).

Традиционалните форми на градскиот забавен живот во Прилеп

Забавниот живот како дефиниција или општо негово толкување, претставувал собир на претежно млади луѓе, кои во одредено време и на одредено место масовно се собирале се со цел времето да го исполнат со игра, песна, свирка, смеа и шега, едноставно да ја доживеат духовната релаксација и воедно да ја ослободат својата акумулирана енергија.

***ЗАБАВАТА** – Претставувала посвечено организирана форма за дружење организирана по повод патрони празници, годишнини, историски настани, прослави на еснафски здруженија, спортски организации и др. Програмите на забавите биле составени од мали сценарија, во зависност од тоа кој ја

организира, за која намена, и пошироко. На пример, доколку забавата била организирана по повод некој јубилеј се читал пригоден текст (реферат) за значењето на јубилејот, потоа настапувала некоја патувачка театарска група која, вообичаено, исполнувала хумористични текстови или скечеви. Обично, настапувале аматери со шеговити забавни песни, наречени „Врапчиња“. Една од многуте песни со хумористична содржина ни изрецитира Никола Крупишки од Штип:

Као у Европи
Турска веќе није,
Тамо свака жена,
И обрве брије.

И још друго нешто,
Што се реќи не сме,
Ал се ипак знаде,
Без наставка песме,

Кад муж у браку,
Вара своју жену,
Ил јој донесе,
Какву успомену.

Па кад он заспи,
У то доба глуво,
Нек узме маказе,
И одреже му уво.

И још друго нешто,
Што се реќи не сме,
Ал се ипак знаде,
Без наставка песме.

(врапче)

Се организирале и забави на кои се натпреварувале танцови двојки, а имало и лотарија со печено прасе. Се избирала и најубавата девојка чиј примат траел до наредната година. Во Валандово, на пр. најдобрата танцова двојка добивала килограм таан- алва. Во поголемите градови во Македонија во кои било присутно социјално, економско и интелектуално раслојување меѓу граѓаните, биле организирани и забави од затворен тип. Таму, единствено можеле да присуствуваат видни граѓани, како на пример претставници на власта, претседатели, офицери, просветни работници, трговци, банкарни, студенти и др. мажите биле облечени во темни костуми, бели кошули и вратоврсски, а жените во модни фустани и шешири.

***МАТИНЕ** – Посебен и омилен музички танцовачки собир на младите во минатото (фр.МАТИНЁЕ) којшто доследно означува забава или приредба, одржувана претпладне или попладне. Обично се земал ден сабота или недела, од 14-17 часот или од 15-18 часот до зајдисонце. Големата нивна посетеност се должела на практичност, а на нивно дневно одржување кое одговарало на тогашниот начин на живеење и почитување на младите кон традиционалните навики на родителите. Метафорично кажано, матинеата претставувале градски мегдан за излив на љубовни чувства. На матинеата понекогаш доаѓале и родителите на младите, не за да играат туку за да ја задоволат својата љубопитност.

***ПОВЕЧЕРИНКА** – За помалите градови во Македонија, карактеристично е што во нив живеело градско и доселено селско население, во чиј живот се чувствуваале испреплетени урбани и рурални традиции. Во овие градови се организирале „повечеринки“ во работна и забавна форма на младите и постарите, и тоа во вечерните часови, обично во есенскиот или зимскиот период. Повечеринките биле организирани од другари или пријатели откако ќе вечерале дома, поканети да отидат во куќата во која се организирала повечеринката. Домаќинот, откако ќе ги поздравел со „добредојдовте“ ги честел со она што се нашло во куќата во која се организира повечеринката: варена пченка, печена тиква, костени, леблебии, ореви и др. Повечеринката никогаш не поминувала без звукот на виолината, гитарата па некогаш и хармониката. Обично, машките после 24 часот, како ќе завршела повечеринката продолжувале со серенади.

***КЕРМЕС** – Тоа биле вечерни игранки во лето на отворен простор (анг. КЕРМЕСС). Кермесите во Македонија се приредувале во некоја летна кафеана, која била лоцирана во парк или во простор опколен со зеленило, покрај река или езеро. Обично тие биле заградени со живи зелени огради, а покрај масите на кои се служеле посетителите било изградено пространо бетонско плато, наменето за танцување на посетителите. До платото бил изграден подиум за оркестарот. Влезниците не се наплатувале од причина што присутните јаделе и пиеле и за тоа си плаќале, па така се компенzirала влезницата. Кермесите во комплексна форма на нивното доживување претставуваат романтичен дел од градскиот живот на нашиот град.

***РЕФЕНЕ** – По долгата и заморна работа во текот на неделата, луѓето чувствуваале потреба да одат на излети во блиската природа на градовите. Ваквите излети се нарекувалче „рефене“ (пер. тур. ХЕРІФАН Еилиар. перс. РЕФЁНА, РЕВЁНА) што означувало, излет со гозба во која сите поединечно учествувале. Значајно за овај вид на забава е тоа што на рефенињата оделе и групи кои се познаваат или другаруваат, семејства, еснафски друштва и др., а најмногу оделе младите вљубени парови или групи младинци. Тие носеле чергичиња за седење на трева, кошници полни со јадење и носеле музички

инструменти . Така, целиот ден го поминувале во седење и уживање во природа.

***СЕРЕНАДА** – Една од највозбудливите и најприсутни форми на ноќно музичко комуницирање кое служело за романтичен излив на љубовни чувства на вљубените, биле незаборавните и незаменливи серенади. Серенада (итал. СЕРЕНАТА од СЕРЕНО) што значи јасно време, свежа ноќ, односно ноќна песна која се пеела под прозорецот на вљубената девојка. Обично, младите доаѓале под прозорецот на саканата во вечерните касни саати по полноќ и пееле некоја тивка лирска песна. Како возбудлив возврат на гестот, девојката во знак на благодарност, станувала го вклучувала светлото и се појавувала на пенцетето, заблагодарувајќи се на приреденото внимание. Како најпригодни музички состави со кои се приредувале серенади биле виолината, мандолината и гитарата (Џимревски, 2005: 18-25).

Резиме

Роднокрајното музичко творештво и развојот на градската музика во Прилеп и Прилепско опфаќа една широка плејада на музички имиња, фолклор, инструменти, како и многу мелографирани записи кои се една голема причина НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј-Прилеп, да се зафати со реализирање на еден многу важен проект одобрен од Министерството за култура, од 2020 година. Тоа е проектот „Роднокрајно музичко творештво“ кој е планирано да се имплементира неколку години и за кој е предвидено посебна поставка, како доказ за прилепската роднокрајна музика која опстојувала на нашите простори и за која прилепчани со право ќе се гордеат.

Resume

Native musical creation and development of urban music in Prilep and his local area covers vast paleiades of musical names, folk music, instruments and many melographical notes who are the main reasons that NU “Institution for conservation of monuments and Museum-Prilep” is occupied with realisation of one very important project approved by Ministry of culture in 2020. That is the project of Native musical creation which is planned to be implemented for several years and to whom is planned a exposition as a main proof of Prilep’s native music that survives in these areas for so long and to whom Prilep’s citizen whit good reason are proud of.

Литература

1. Каракаш Бранко, *Музичките творци во Македонија, Скопје 1970.*
2. МАНУ, *Музиката на почвата на Македонија од Атанас Бадев до денес, книга 12, Скопје 2004.*
3. МАНУ, *Музиката на почвата на Македонија од Атанас Бадев до денес: Прилози за истражување на историјата на културата на почвата на Македонија, Скопје 2004.*
4. Ортаков Драгослав, *Атанас Бадев и неговата Златоустова литургија, Скопје 1984.*
5. Тодевски Кирил, Палчевски Блаже, *Танец промотор на фолклорно-кореографска школа со национален предизвик, Скопје 2014.*
6. Талевски Владимир, *Методика на музичко образование, Скопје 2018.*
7. Цимревски Боривоје, *Градска инструментална музичка традиција во Македонија 1990 – 1941, книга7, Скопје 2015.*
8. <https://mk.wikipedia.org/wiki/>
9. <http://manu.edu.mk/teams/>
10. <http://www.oldprilep.com/pocetocite/>
11. <http://www.oldprilep.com/blagoja-stojkoski-kapelnikot/>
12. <https://www.oldprilep.com/prilepski-orkestri/>